

lji u Izraelu koriste internetom s filterima koji pročišćavaju sadržaje sukladno s vjerskim kriterijima. To poglavlje pridonosi razumijevanju židovskog odgovora na internet unutar konteksta dnevne prakse. Nadalje, vrlo je zanimljivo poglavlje autorica Hananel Rosenberg i Tsurriel Rashi, koje govore o tome kako se ultraortodoksni Židovi bore protiv novih medija pomoću zidnih postera koji se nazivaju *pashkevylim*. Autorice analiziraju javne postere i diskurs kojim se koriste protiv korištenja novih tehnologija u haredskom društvu. Ti posteri sagledavaju se kao javni iskaz ključnih debata u kojima ultraortodoksni Židovi raspravljaju o medijima i granicama koje su haredski Židovi povukli između svoje zajednice i vanjskog svijeta. U posljednjem poglavlju Yoel Cohen detaljno analizira stavove izraelskih rabina prema kompjuterima i

internetu. Analiza obuhvaća evaluaciju mišljenja rabina o kompjuterima i internetu, korištenju kompjutera i interneta od strane rabina, ograničavanje dječjeg pristupa kompjuterima i internetu te kompjuterima kao modernim sredstvom židovske izobrazbe.

U svjetlu najnovijih istraživanja o judaizmu i medijima knjiga *Digital Judaism* zacijelo je iznimno vrijedan izvor istraživačima novih medija, religije i digitalne kulture. U širem kontekstu istraživanja o digitalnoj kulturi i vjerskim zajednicama, ova knjiga ukazuje na važnost komparativnog rada u kojemu je potrebno analizirati različita vjerska područja kako bi se dobila prava slika zajedničkih i razlikovnih obrazaca koji se pojavljuju kod odgovora vjerskih zajednica na nove medije.

Gabi Abramac

Ivan DUGANDŽIĆ, *Evandjelje ljubljeno učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 2012., 384 str.*

Knjiga uglednoga hrvatskog bibličara Ivana Dugandžića *Evandjelje ljubljeno učenika. Uvodna pitanja i komentar Ivanova evanđelja*, čini se da u javnosti nije izazvala onoliki odjek koliki joj s raznoraznih razloga, koje ćemo ovdje ukratko iznijeti, doista i pripada. Stoga i ovaj prikaz Dugandžićeve vrijedne knjige želi probuditi pozornost širega teološkoga čitateljstva i ukazati na stvarnu važnost i korisnost ovoga djela u proučavanju

izvorne Isusove poruke kao Božje riječi sadržane u evanđeljima.

Sam naslov knjige otkriva da je posrijedi *Četvrto evanđelje* ili, tradicionalno nazvano, *Ivanovo evanđelje*, koje Dugandžić, uvažavajući svekolika istraživanja autorstva toga evanđelja, naziva *Evandjeljem ljubljeno učenika*, čime želi istaknuti da je autor iz ivanovskoga kruga učenika, ali zasigurno nije Ivan apostol. Evandjelje je po mnogočemu različito od drugih triju

evanđelja koja se nazivaju sinoptičkima. To je evanđelje – zbog svoje posebnosti, zbog svoje teologije, kojoj je autor evanđelja podložio i povijesne podatke, zbog svojeg jezika i teološkoga diskursa, zbog posebnih teoloških naglasaka i interpretacija Isusovih čudesnih djela – tijekom stoljeća kršćanske povijesti plijenilo pozornost bibličara i teologa i uvijek bilo u središtu zanimanja.

U knjizi su i uvod i komentar evanđelja ljubljenoga učenika u jednome, čime se želi reći da Dugandžić *Ivanovu evanđelju* prilazi egzegetski, što je na određeni način jedinstveno na hrvatskom biblijskom nebu. Biblijski institut Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu na jednoj je od svojih sjednica prije više godina odlučio pokrenuti teološke komentare pojedinih biblijskih knjiga Staroga zavjeta i Novoga zavjeta koji bi bili razumljivi široj čitalačkoj publici. Pritom je naglašeno da bi bilo dobro krenuti upravo od evanđelja zbog potrebe takva biblijskoga štiva na hrvatskom jeziku i zbog potrebe u pastoralnoj praksi. Profesor Dugandžić je bio prvi koji je započeo taj egzegetski niz i zato ovo djelo zaslužuje pozornost i pohvalu. Ali i ne samo zbog toga nego i zbog vrijednosti samoga djela po sebi.

Djelo na tridesetak stranica nudi sažet, jezgrovit i sadržajno bogat uvod u Četvrto evanđelje ili Evanđelje ljubljenoga učenika. U maniri dobrog poznavatelja hrvatskoga jezika i dotjeranoga književnoga stila Dugandžić progovara najprije o posebnostima Ivanova evanđelja isti-

čući razlike između Ivanova evanđelja i sinoptičkih evanđelja. Gotovo u jednoj rečenici Dugandžić daje temeljne razlike toga evanđelja: »Ta razlika se prepoznaje već u osnovnoj zamisli djela, odabiru građe, načinu njezine obrade, smještanju radnje i možda ponajviše u posebnome jeziku u kojemu prevladavaju slike, metafore i simboli kojih nema u drugim evanđeljima« (11).

Dok Isus sinoptičkih evanđelja putuje Galilejom i u obliku usporedbi navješćuje Božje kraljevstvo, u Ivanovu evanđelju Isusa se susreće za velike židovske svetkovine u Hramu u Jeruzalemu gdje raspravlja sa Židovima koji redovito odbijaju njegovu poruku. Kao zamjenu za sinoptičke usporedbe Isus se u Ivanovu evanđelju koristi pojmovnim parovima koji izražavaju suprotnost, kao tama/svjetlo, smrt/život, laž/istina, dolje/gore, nevjera/vjera. Takav govor u slikama omogućuje Isusu priopćiti istinu o sebi, o Bogu i o učenicima. Takav je govor ponajprije stavljen u službu ivanovske kristologije kao objave Boga, ali i Isusove vlastite samoobjave.

Od dvadeset i devet sinoptičkih čudesa koja je učinio Isus u svojem evanđelju Ivan donosi samo tri te još dodaje četiri koja se ne nalaze u sinopticima. U Ivana nema ozdravljenja opsjednutih. Dugandžić to u uvodu kratko pojašnjava: »Evanđelist ne želi da se čitatelj zadržava na samome čudesnom događaju već da svoju pozornost usmjeri na Čudotvorca da u njemu prepozna Očeva Objavitelja i povjeruje u nj« (15). Zato su opisi tih

čudesa kratki i bez nekih egzotičnih detalja. Kod njega se čudesa nazivaju jednostavno znakovima (*semeia*), jer upućuju na višu stvarnost koja se u tim znakovima objavljuje.

Kod Ivana Isus ne navješćuje Božje kraljevstvo kao što je to u sinoptičkim evanđeljima, nego objavljuje sama sebe. Zato evanđelje i počinje objavom Logosa, Božanske Riječi. U tom susretu Logosa i svijeta dolazi do potrebe osobne odluke za Isusa ili protiv Isusa, do vjere ili do nevjere. Taj se raskol oko prihvaćanja Isusa sve više produbljuje dok Židovi u konačnici ne odlučuju ubiti Isusa.

U drugome dijelu Ivanova evanđelja Isus se obraća samo izabranom dijelu svojih sljedbenika, odnosno svojim učenicima. Zato je i ton njegova obraćanja i izlaganja znatno smireniji. Ton dobiva svoju dramatiku tek u Pilatovu saslušanju Isusa, a doživljava svoj istinski vrhunac na križu u Isusovim riječima »Dovršeno je« (19,30). Ivanovo evanđelje posjeduje također oprostajne govore, što u sinopticima ne postoji. Tu su također i važni dijalozima s Nikodemom i Samarijankom. Tim dijalozima je svojstveno da unatoč vanjskoj različitosti u stavovima sve ide prema glavnoj temi koja sadrži tajanstvenu stvarnost.

Dugandžić i u uvodu i u komentaru Ivanova evanđelja naglašava da je to evanđelje škola vjere. U toj školi vjere Isusovi učenici, a onda i čitatelji evanđelja, trebaju sve više prodirati u tajnu Isusove osobe koja se postupno objavljuje i prema kojoj su tadašnji Židovi trebali zauzeti

svoj osobni stav. U toj školi vjere evanđelist naglašava važnost Pisma i stalo mu je da čitatelji prodube svoju osobnu vjeru. Pritom Dugandžić navodi riječi Izaije proroka (54,13) da će »svi biti učeniци Božji«, a što dobro odgovara intenciji Ivanova evanđelja. Konačan cilj učenja u školi vjere jest da učenici upoznaju Oca, pa zato Isus upozorava Filipa da tko je vidio Isusa, vidio je zapravo i Oca (14,9).

U toj školi vjere i učenja Dugandžić na tragu poruke Ivanova evanđelja ističe važnost svjedoka koji se nalaze u evanđelju. Tu je najprije Ivan Krstitelj, koji je već spomenut u Proslavu Ivanova evanđelja i koji se na tom mjestu izriječkom spominje kao svjedok. Ivan za sebe pred narodom izjavljuje da nije Mesija, a Isusa predstavlja kao Jaganjca Božjega koji oduzima grijeh svijeta. Osim Ivanova svjedočanstva tu je i Andrija koji svojem bratu Šimunu svjedoči da je Isus Mesija, zatim Natanael, koji izriče da je Isus Sin Božji (usp. 1,49). Tu je također i Samarijanka, koja postaje učiteljica vjere svojim sunarodnjacima Samarijancima upravo svjedočeći o Isusu kao Mesiji.

Imajući sve to pred očima, Dugandžić lijepo zaključuje da je Ivanovo evanđelje doista »udžbenik vjere«. Dugandžić tu tvrdnju ovako obrazlaže: »U njemu je od početka do kraja prikazan mukotrpan proces prihvaćanja vjere koji polazi od povijesnog iskustva prvih Isusovih učenika u susretu s njegovom riječju i njegovim čudesnim znakovima te njihova osobnog puta prema punoj vjeri u Isusa raspetog i uskrslog. Taj proces ima svoje

prvo ishodište u Kani Galilejskoj (2,11), a završava Tominim priznanjem vjere (20,28)» (22).

U svojem uvodu Dugandžić se neizostavno bavi i nezaobilaznim pitanjem autorstva Ivanova evanđelja. Od Ireneja, lionskoga biskupa, udomaćilo se uvjerenje da je pisac Četvrtoga evanđelja bio Ivan apostol. Dugandžić navodi niz različitih mišljenja kojima daje prostora, o kojima raspravlja, dokazuje i pokazuje njihove prednosti i nedostatke. Na kraju se Dugandžić ipak opredjeljuje za zagonetni lik iz ovoga evanđelja kao onoga koji bi mogao biti autor evanđelja i kojega evanđelje naziva »ljubljenim učenicom«. Ostaje naravno problem identiteta »ljubljenoga učenika«. Je li to Marko, Lazar, Andrija ili netko drugi, teško je obrazloženo utvrditi. U svakom slučaju Isusov »ljubljeni učenik« potjecao bi iz Jeruzalema, imao bi dobre odnose i poznanstva sa židovskim autoritetima u Jeruzalemu i velik utjecaj u ivanovskoj zajednici.

Jedno od pitanja koje autor uvoda obrađuje jest i pitanje cjelovitosti teksta evanđelja. Nekoć se mislilo da je tekst cjelovit, pa se pitanje o tome nije niti postavljalo. Dugandžić ipak jednostavno postavlja problem: »To pitanje moguće je postaviti u dvostrukom smislu: i prvo, mogu li se u Ivanovu evanđelju prepoznati stariji izvori koje je evanđelist koristio ili drugo, možda se radi o takvome tekstu koji je više puta prerađivan, koji je, dakle, doživio više redakcija?» (29). Istraživanja su najprije utvrdila da ujednačen jezik ne mora značiti da tekst potječe od

istoga pisca. Zatim je uslijedilo istraživanje Ivanova evanđelja tako da Dugandžić tvrdi da je rijetko koji novozavjetni tekst toliko istraživan u posljednjih pedesetak godina koliko Ivanovo evanđelje.

U svojoj analizi Dugandžić navodi napetosti u tekstu koje ukazuju da tekst ipak nije cjelovit i tekst jednoga autora, nego da je povezivan u jednu cjelinu i to mjesto vezivanja ostaje manje-više prepoznatljivo u današnjem tekstu evanđelja. Autor se očito služio različitim izvorima. Dugandžić ih, oslanjajući se na Bultmanna, navodi tri: zbirka čudesa, zbirka govora i izvješće o mucu. Pozivajući se na R. Schnackenburga, Dugandžić ističe važnost povijesti predaje. Schnackenburg misli kako se autor služio samo izvorom čudesa a za ostalo se teško može bilo što utvrditi. Zato se Schnackenburg radije opredjeljuje za »rani stupanj povijesti predaje«.

Dugandžić u uvodu analizira i »ivanovski krug« u kojem je nastalo evanđelje. S tim u vezi Dugandžić zaključuje: »Ivanovski krug prikazuje nam se kao posebna teološka škola u kojoj je ta zajednica, predvođena ljubljenim učenicom, razvijala svoju prepoznatljivu teologiju kojom je nastojala odgovoriti na izazove svoga okruženja s kojima se susretala... No za taj ivanovski krug ne može se reći da je bio izolirana sekta, već svjestan sastavni dio cjelokupne Crkve, što je posebno prepoznatljivo u prisutnosti Petra i njegove službe u cijelome evanđelju, što u završnom poglavlju dobiva samo svoju posebnu potvrdu« (35).

U Ivanovu evanđelju opće je poznato da je naglašen pojam *Židovi*, i to poglavito u množini. U evanđelju se spominje riječ »Židovi« sedamdeset i jedan put i često je značenje te riječi negativno. Bilo bi krivo općenito tvrditi da su Židovi u Ivanovu evanđelju uvijek spomenuti u negativnom značenju. Isus u razgovoru sa Samarijankom izrijekom tvrdi da »spasenje dolazi od Židova« (4,22). Taj pojam kod Ivana nije rabljen samo u jednoznačnom smislu nego nosi različite nijanse. Pod pojmom »Židovi«, iznosi Dugandžić, najčešće se misli na »predstavnike vlasti i utjecajne skupine u narodu, članove Velikog vijeća, hramsko svećenstvo i vrlo često farizeje«. Odatle je razumljiva formulacija kako se neki boje priznati Isusa iz straha od Židova.

S druge strane, u Ivanovu se evanđelju naglašava Isusova ukorijenjenost u židovstvo. Tako je Isus rabi (učitelj) koji tumači Pismo, iako ga nije studirao. Isus je prikazan kao stalni hodočasnik za velike svetkovine u Jeruzalem. Neki ga Židovi priznaju Mesijom, a neki izraelskim kraljem. U čemu bi bio problem? I Židovi se pozivaju na autoritet Boga, a na Boga kao svojeg Oca poziva se i Isus. Zato Židovima ostaje izbor opredjeljenja ili za Isusa ili za Boga. Dugandžić zbog toga i zaključuje: »Da bi se ispravno shvatilo pojam Židov u Ivanovu evanđelju, potrebno je imati na umu i teološki kontekst ovoga evanđelja kao i sociološki okvir njegova nastanka« (37).

Dugandžić se u svojem komentiranju Ivanova evanđelja služi anali-

tičko-narativnom metodom. On vješto izbjegava zamke zaplitanja u povijesno-kritička i usko jezična pitanja kako ne bi odustao od glavne intencije komentara da bude teološko-egzegetski. Autor, istina, uzima pojedine pojmove koji su za pojedini odsjek važni i na njima gradi teološku poruku ne gubeći iz vida nikad globalni kontekst evanđelja i njegovu teologiju. S vrlo ugodnim i razumljivim jezikom, sa skladnom rečenicom u kojoj nema suvišnih riječi, sa začuđujućom odmjerenošću u stavovima i izričaju Dugandžić kroči od određene cjeline do druge, od retka do retka i odmjereno iznosi poruku evanđelja, vrlo često komparativno se osvrćući i na sinoptičku predaju. Možda bi se smjelo ustvrditi da komentar Ivanova evanđelja predstavlja zapravo lik, stavove i karakter samoga Ivana Dugandžića koji je u svemu, i u životu i radu, pristupao odmjereno. U svakom slučaju riječ je o vrlo vrijednom djelu, prvijencu u nizu komentara na hrvatskome jeziku.

Knjigu preporučujemo vrlo širokom krugu čitateljstva. Neophodna je za studentice i studente teologije svih smjerova jer će njezinim proučavanjem dublje ući u teološki svijet vrlo važnoga Ivanova evanđelja. Ništa manje nije korisna i svima koji rade u pastoralu na različitim razinama, bilo da se pripremaju za propovijedi bilo da drže neka predavanja vezana uz evanđelja. U svi tim slučajevima bit će im lakše na jednostavan način otvoriti svijet Isusove poruke iz Ivanove perspektive. Knjiga može biti važna i za ostale čitatelje koji bi željeli dublje zaviriti ispod

kore biblijske poruke. Može i te kako biti korisna i za pojedine biblijske skupine u župnim zajednicama koje će razmišljati o Božjoj riječi i uvijek iznova pripremajući sastanke uzeti po koji odlomak iz Ivanova evanđelja. Može jednako tako biti dobar *vade mecum* i za vjeroučiteljice i vjeroučitelje, katehisticke i katehete u njihovu prenošenju poruke mladim ljudima.

I ove ovdje napisane riječi služe da potaknu čitatelje u najširem smislu riječi na čitanje Božje riječi i razmišljanje o

njoj, kao i djelovanje po njoj. Jednostavno da se Božja riječ ne zaboravi, jer je živa i djelotvorna! I sam papa Franjo u svojim homilijama i razmišljanjima, i u svojim stavovima, ne polazi ni od čega drugoga nego upravo od Božje riječi i od Isusa kao objavitelja te riječi. Zato su njegovi stavovi životni, snažni i bliski ljudima. U tom smislu on ostaje putokaz i drugima u crkvenim zajednicama, ali i izvan njih.

Božo Lujić